

МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ У РЕКРЕАЦІЙНІЙ ГЕОГРАФІЇ

*МОІСЕЄВА Н.І., К.Ф.Н., ДОЦЕНТ,
КОБЧЕНКО Ю.Ф., К.Г.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА
ЗАХАРОВ Д.А., АСПИРАНТ,
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА ЗООВЕТЕРИНАРНА АКАДЕМІЯ*

Постановка проблеми у загальному вигляді. До актуальних питань рекреацій географії належить рекреаційна оцінка природних ресурсів, що є складним і ще не до кінця вивченим дослідницьким процесом. Складність цього процесу залежить від багатьох факторів – відсутність чітко розроблених і усталених методик, забезпеченість інформацією про якість і кількість ресурсів, розрізнення рівнів оцінювання, проблема переходу від вимірювання властивостей об'єкта до його оцінки, визначення форм виразу оцінок, суб'єктивність оцінок. Людина у своїй практичній діяльності завжди стояла перед вибором предметів, об'єктів для задоволення своїх потреб. Цей вибір пов'язаний з порівнянням властивостей об'єктів, що використовуються, тобто з оцінкою зазначених властивостей. Згодом це перетворюється у особливий вид діяльності людини, названий оцінюванням, яке займає проміжне положення між теоретичним вивченням досліджуваних об'єктів і практичним їх використанням. Більш широкий сенс оцінювання, при визначенні природи духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, розглядається окремим розділом філософії – аксіологією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше в історії науки до проблеми цінностей звернулися Аристотель і Платон і пізніше їх ідеї блага й уявлення про його досягнення в реальному житті людини стали основою європейської традиції осмислення проблеми цінностей. Аксіологія, як складова філософського знання, виникає значно пізніше, ніж постала проблема цінностей. Аксіологія – це філософська теорія цінностей, що з'ясовує якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби, інтереси, запити і бажання людей. Одним із її засновників був німецький філософ Р.Г. Лотце, який надав поняттю «цінність» категоріального сенсу і застосував як одну із визначальних характеристик цінностей поняття «значення». Цінністю є все, що для людини значуще, має особистісний або суспільний смисл. Послідовники Лотце і, зокрема,

Г. Ріккерт, Ф. Brentanno, М. Шелер, П. Сорокін та ін. розвинули і збагатили концепцію цінностей. У нашій країні це вчення не набуло достатнього розвитку, а в період «лисенковщини» за політичної кампанії по переслідуванню учених, що працювали у галузі генетики, кібернетики, аксіології, взагалі було визнане ідеалістичним і реакційним вченням. Лише в кінці минулого століття зусиллями вітчизняних вчених був відроджений цей науковий напрям.

В.П. Тугаринов, В.А. Василенко, А.Н. Чагин визначають, що методологічну основу оціночних досліджень складає теорія цінностей, яка слугує необхідною умовою переходу від теоретичного рівня пізнання природи до практичного її використання. Поняття цінності виникає при взаємовідносинах людини з об'єктами природи, де визначається їх здатність задовольнити потреби людини. У цьому зв'язку визначається група ціннісних категорій: ціннісне відношення, предмет оцінки, оцінка, віднесення до цінності, цінність. Людина визначає здатність того чи іншого об'єкту задовольняти її інтереси. Отже ціннісні відношення передбачають появу двох сторін – суб'єкта і об'єкта, і передбачають відбір тих явищ дійсності, котрі потрібні людині. Це є необхідний момент практики, а наука, вивчаючи властивості об'єктів, дає матеріал для їх оцінки з точки зору корисності або шкідливості для людини.

Визначити корисність об'єкту, або якої-небудь його властивості, означає провести оцінювання для практичної діяльності людини. Оцінка відбиває результат співставлення предмета оцінки з вимогами, поставленими до нього людиною. Отже, оцінка, що залежить від властивостей об'єктів, надає вибір між ними. Для його визначення застосовують категорію «корисності». Дана категорія виникає при співвідношенні двох сторін (об'єктивної і суб'єктивної) в певних економічних та соціальних умовах, оскільки сам об'єкт без порівняння його з потребами людини не має указаних якостей.

У сучасних оціночних дослідженнях критеріями частіше за все виступають відносні величини, що відбивають ступінь сприятливості, придатності, оптимальності. Наукову основу їх визначення складають пізнання закономірностей взаємодії об'єкта та суб'єкта. Процес пізнання і оцінки полягає у проникненні людини у сутність об'єкту, його властивостей з одного боку і впливу людини на об'єкт в процесі виробничої діяльності з другого боку.

В цілому можна сформулювати таке положення – якщо природне середовище це об'єкт оціночних досліджень, а діяльність людини їх суб'єкт, то метою цих досліджень є визначення результатів впливу об'єкту на суб'єкт, а предметом – певні міри цього впливу.

Оціночні дослідження, як визначає Л.І. Мухіна [7], знайшли відображення в географічній літературі. Роботи по оцінюванню природних умов носять конкретний прикладний характер і мають, що особливо важливо, практичне впровадження. Оціночний метод застосовувався у геоморфологічних дослідженнях, у географічних дослідженнях по якісній оцінці земель, в розробці питань оціночного картографування у медико-географічних дослідженнях, при вивченні питань умов життя та праці людини, у економіко-географічних дослідженнях при оцінці природних ресурсів для різних галузей господарства.

Формування цілей статті. Для визначення мети даної роботи ми спиралися на наш досвід оціночних досліджень у різних галузях сільського господарства і меліорації [2]. У більш загальних дослідженнях спочатку подається визначення загальних понять, а далі наведені приклади меліоративного оцінювання природних умов Лівобережної України [3]. Це дало можливість сформулювати задачі для розробка комплексу методів оцінювання природних умов досліджуваних територій для рекреації. Він спирається на загальні положення теорії цінностей і на досвід застосування його у географічних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекреаційне оцінювання це вид діяльності людини, в процесі якої визначається характер впливу природних умов певних регіонів на проведення відповідних рекреацій і зворотний їх вплив, як на рівень господарської діяльності, так і на природні умови досліджуваних територій. Розглядаючи дане визначення зазначимо, що для рекреаційного оцінювання, як і для будь-якого судження, яке визначає оцінку, характерна наявність двох сторін: природного середовища, що визначає об'єкт оцінювання і різних видів меліорації, які є суб'єктом даних досліджень.

Рекреаційному оцінюванню, як пізнавальній діяльності, властиві такі елементи: постановка задачі, визначення предмета оцінки, вибір методів і засобів оцінювання, відшук зручних форм одержання результатів дослідження. Задачею рекреаційно-оціночних досліджень є вивчення природних умов і визначення їх придатності для певного виду рекреаційного освоєння. Оскільки цінність визначається обома сторонами ціннісного відношення, то її характер залежить і від суб'єкта, як фактора рекреаційної цінності, і від об'єкта-носія цінності. Таким чином, у рекреаційному оцінюванні здійснюється зв'язок між природою і рекреацією, що визначає міру впливу об'єкта на суб'єкт і розкриває безпосередній предмет природно-рекреаційних досліджень.

Пошуки конкретних прийомів оцінки природних умов для мети, що ставить перед собою рекреація, можливі при розкритті співвідношення «природа-рекреація». Суб'єктивний фактор цінності відбиває рекреацію як складне явище, яке у кожній взаємодії з об'єктом бере участь лише однією або декількома сторонами, тобто в сферу робіт залучаються окремі їх види.

З іншого боку природне середовище теж частково включається в сферу рекреацій. Тільки окремі сторони і властивості об'єкту, що впливають на рекреацію, приймають участь у визначенні рекреаційної цінності. В цілому можна сказати, що визначення і характеристика суб'єкта дають можливість відібрати найважливіші властивості об'єкта, що підлягають рекреаційній оцінці, намітити критерії і розробити систему показників.

В роботі розглядається лише роль регіональних особливостей природного середовища серед названих факторів, і це тим самим обумовлює увагу до розвитку регіональних порівняльних аспектів досліджень, що зрештою виявляють ступінь сприятливості природних умов рекреаціям. Неминуче виникає питання про зміст оцінки природних умов для рекреацій, про її науково-методичну специфіку, порівняно з оцінками природних умов і ресурсів, стосовно до вимог інших суб'єктів.

Згідно класифікації оцінок природних комплексів рекреаційна оцінка відноситься до технологічного типу [7]. Застосовані критерії оцінок такого типу випливають із потреб в рекреаціях досліджуваних регіонів і зрештою відбивають ступінь задоволення цих потреб. В науково-дослідницькому плані оцінки міри впливу природного середовища на рекреації і зворотний вплив складають невід'ємну частину великої проблеми взаємодії природи і суспільства.

В зв'язку з сучасним перетворювально-конструктивним характером географічних досліджень виникає проблема вибору таких методів і форм організації господарчої діяльності, котрі найбільш повно спроможні врахувати регіональну специфіку природних умов, як з метою економії витрат суспільства, так і для захисту природного середовища від несприятливих наслідків антропогенних дій.

Дослідження, в тому числі і географічні, що мають на меті розробку кількісних методів оцінки впливу природних умов на суспільне виробництво, П.Г. Шищенко [12] називає інженерно-географічними. Під оцінюванням рекреаційних ресурсів розуміють процедуру визначення якостей певного рекреаційного об'єкту відповідно до способу його використання для задоволення потреб суспільства, галузі, закладу або рекреанта – тобто суб'єктів рекреації різного рангу. Предметом оцінки є взаємозв'язки об'єкта і суб'єкта

оцінки. Оцінюванню притаманні багатокритеріальність, неоднозначність, історизм, ієрархічність та суб'єктно-об'єктний характер.

Для здійснення оцінки рекреаційних ресурсів найбільшого розповсюдження отримав метод бальних оцінок. Теорія і практика застосування бальних оцінок у географії розглядалася у ряді робіт, класичною для географів вважається робота Д.А. Арманда [1], а для рекреаційної географії Л.І. Мухіної [7]. Бальні оцінки знаходять все більш широке застосування, вдосконалюється методика їх отримання, хоча сама можливість їх використання залишається дискусійною. При цьому характеристики рекреаційних ресурсів можуть вимірятися як відносними так і натуральними (кількісними) величинами. Тому для формалізації і раціоналізації отримання інтегральних оцінок використання бальних методів є єдиною можливим методом оцінки.

Використання цього методу ґрунтується на тому, що оцінка виступає як слідство відношення будь яких природних компонентів до певної людської діяльності, а в цілому визначається в якій мірі він придатний для цього виду господарської діяльності, або сприятливий для цієї діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба не у простих вимірюваннях фізичних, хімічних, геометричних або інших величин, а в оцінці результатів вимірювання. Таким чином, кожна оцінка є суб'єктивною у тому розумінні, що відноситься до певного «суб'єкта» оцінки, і в той же час вона об'єктивна у тому випадку, коли спирається на об'єктивні закони зв'язків між блоками оцінювальної системи.

До основних етапів бальної оцінки рекреаційних ресурсів можна віднести:

– Визначення мети і завдань дослідження. При проведенні оцінки необхідно визначити об'єкт і суб'єкт оцінки, їх ранги, а також конкретні види рекреаційної діяльності на оцінюваних об'єктах, оскільки вони і кожна категорія рекреантів висувують власні вимоги до відповідних груп рекреаційних ресурсів.

– Відбір показників, які враховуються при оцінці. Необхідно виявити вимоги які пред'являє суб'єкт до об'єкту і на їх основі визначити необхідні властивості і показники, за якими ці властивості слід оцінювати. Наприклад, вимоги які висувують рекреанти до водних акваторій будуть різнитися для різних рекреаційних занять – купання, зайняття водними видами спорту, риболовля. На основі цих вимог формується перелік показників. Для купання важливими будуть такі характеристики як наявність пляжу, площа водного дзеркала, доступність до води, температура і чистота води, глибина біля берегу, характер берегів. Для заняття водними видами спорту – площа акваторії, довжина, глибина водойми. Для рибної ловлі – кількісний і

якісний склад рибних ресурсів водойми, доступність до води і ін.

– Розробка оціночних шкал для окремих показників. Необхідність окремих оцінок пов'язана з тим, що оцінити рекреаційні ресурси певного об'єкту в цілому не можливо, не оцінивши окремі їх складові. Компонентні оцінки дозволяють виявити відносний вплив того чи іншого компоненту, що є досить важливим при розробці і виконанні оптимізаційних заходів, так як підвищити загальний ресурсно-рекреаційний рейтинг території можливо лише шляхом впливу на окремі властивості рекреаційних ресурсів.

Потреба ж в загальних оцінках виникає внаслідок того, що придатність того чи іншого об'єкту виявляється сукупністю декількох властивостей і виразити оцінку цієї сукупності вірніше над усе за допомогою загального інтегрального показника. Але оскільки загальні оцінки не розкривають оцінки окремих компонентів, їх необхідно приводити в ряді оціночних таблиць, представлених по кожному з підблоків і блоків рекреаційних ресурсів.

Слід зауважити, що саме цей етап становить сутність оцінювання. Шкалу вимірів неможливо ототожнювати зі шкалою оцінювання і механічно переводити одиниці вимірів в оціночні категорії, крім того оцінка одного і того ж самого показника може бути різною в залежності від суб'єкта оцінки. Інакше кажучи, конкретний вимір показника завжди однозначний, а його оцінка може бути багатозначною. Наприклад, шкала вимірів крутизни схилів (в градусах) буде лінійною і показуватиме поступову зміну значення цього показника, а шкала оцінок повинна показати на яких рубежах відбувається перехід однієї якості схилу до іншої, від найвищого до нижчого і далі несприятливого і взагалі непридатного. При цьому шкала оцінок, для організації зимових лижних видів спорту і для організації категорійних гішких подорожей буде різною.

Практично розробка шкали оцінок зводиться до вибору числа оціночних щаблів, установленню інтервалів між ними і розбивки по цим інтервалам шкали вимірювань. Як зазначає Мухіна Л.І. [7], для оцінки окремих показників найчастіше використовується 5-ти бальна шкала, іноді і більше. Використання саме такої шкали в оцінці обумовлюється амплітудою значення показників, можливостями точності вимірювання і заданою детальністю дослідження. При визначенні інтервалів оціночних шкал в кожному конкретному випадку використовуються як лінійні, так і нелінійні залежності між вимірюванням та оцінкою, а також рівні і нерівні інтервали.

– Отримання часткових оцінок. Отримання часткових оцінок зводиться до переведення по розробленим оціночним шкалам вимірних показників в оцінки.

– Отримання загальних інтегральних оцінок. При розробці інтегральних шкал можливе використання різних способів об'єднання окремих оцінок, але частіше всього використовується складання балів. Такий спосіб переважно використовується при оцінках, коли кожен об'єкт оцінюється за рядом ознак, а потім вводиться загальний бал для міркувань щодо придатності даного ресурсу, об'єкта обраній меті. Іноді для об'єднання окремих оцінок використовують перемноження. При більш складних зв'язках суб'єкта і об'єкта слід використовувати перемноження, при більш простих – підсумовування. Вага всіх оцінюваних компонентів при інтегральних оцінках приймається рівною одиниці, або їх враховують з введенням коефіцієнтів значимості оцінок окремих показників. Отримані інтегральні оцінки можуть мати різні форми вираження – словесні оцінки типу: слабкий-середній-потужний, високий-середній-низький, непридатний - слабо придатний - придатний, помірний-посередній-високий; цифрові – категорії I, II, III, бали, ранги, рейтинги.

– Аналіз отриманих результатів.

Наші багатолітні спостереження показали, що такий комплексний підхід в організації оціночно-рекреацій досліджень на територіях проведених робіт дозволяє всебічно охарактеризувати природно-рекреаційну систему.

Висновки. Підсумовуючи розглянуті питання, доходимо висновку, що оціночний підхід до рекреаційних досліджень найяскравіше виявляється на двох рівнях - науково-теоретичному та навчально-практичному. На науково-теоретичному рівні актуальними питаннями залишаються питання розвитку теорії рекреаційної географії, вдосконалення методів рекреаційних досліджень, запровадження в методіку сучасних інноваційних підходів, пошуки нових закономірностей територіальної організації рекреаційних систем. На навчально-практичному рівні не зовсім чітко визначені питання класифікації систем оцінювання рекреаційної і туристичної діяльності та їхніх характеристик. До цього часу не існує єдиної думки з класифікації та складу основних форм і видів туризму. Оскільки рекреація і туризм стали предметом вивчення студентами вищих навчальних закладів, які будуть працювати у цій сфері, необхідно зробити все можливе, щоб отримані результати стали максимально наближеними до науково обґрунтованих. Туризм як галузь державно-господарської системи є депо важливим чинником, зокрема для районів із переважанням туристично-рекреаційної спеціалізації. Для цього фахівцям галузі необхідно брати до уваги територіальні особливості розвитку туризму і просторові відмінності попиту та пропозицій, які залежать не стільки від економічного стану країни,

скільки від потреби в оздоровленні, відновленні фізичних і духовних сил. Саме тому в важливо вивчати особливості формування туристичних потреб, сучасні концепції розвитку та розміщення туристичної діяльності, визначати оцінку туристичних ресурсів за умов можливої зміни попиту і пропозицій. Сучасні рекреаційні дослідження не можна вважати завершеними без характеристики геопросторових особливостей розвитку туризму в світі. Тому виникає нагальна потреба у розробці туристично-рекреаційних проєктів, де розглядатимуться основні принципи туристичної регіоналізації, зарубіжний досвід регіональної організації туризму, фактичний стан і проблеми розвитку рекреації в макрорегіонах світу, а також - місце України у світовому туристичному просторі.

Література.

1. **Арманд Д.Д.** Наука о ландшафте / **Д.Д. Арманд.** – М. : Наука, 1987. – 321 с.
2. **Кобченко Ю.Ф.** Опыт оценочных исследований природных комплексов бассейна р. Сев Донец для целей мелиорации / **Ю.Ф. Кобченко** // Вестник Харьк. ун-та. Геология и география. – 1975. – Вып. 6. – С. 39.
3. **Кобченко Ю.Ф.** Мониторинговая оценка природных комплексов (на примере Левобережной Украины) / **Ю.Ф. Кобченко** // Мелиоративная география. М. : Географическое общество СССР. – 1978. - С. 62-77.
4. **Крачило Н.П.** География туризма / **Н.П. Крачило.** – К. : Вища школа, 1987. – 208 с.
5. **Мухина А.И.** Технологическая оценка природных комплексов / **А.И. Мухина.** – М. : МГУ, 1998. – 187 с.
6. **Масляк П.О.** Рекреаційна географія / **П.О. Масляк.** – К. : Лібра, 2010. – 397 с.
7. **Шищенко П.** Прикладна фізична географія / **П. Шищенко.** – К. : Либідь, 2003. – 343 с.

References.

1. **Armand D.L.** (1987). *Nauka o landshafte [Science of landscape]*. Moscow: Science, p. 321 [in Russian].
2. **Kobchenko Yu.F.** (1975). Onit otsenochnih issledovaniy prirodnihi kompleksov bassejna p.Sev.Donets dlya tselej melioratsii [Experience the estimation research natural kompleksis basin r.Sev Donets for target melioration]. *Bullet.Khark.un-ty – Bulletin of Kharkov University Geology and geography*, issue 6, pp. 39 [in Russian].
3. **Kobchenko Yu.F.** (1978). *Monitoringovaya otsenka prirodnihi kompleksov (na primere Levoberedznoj Ukraine) [Monitoring estimation naturel kompleksis (for example Leftcoast Ukrain)]*. Melioration geografy. Moscow: Geographical society SSSR, pp. 62-77 [in Russian].
4. **Krachilo N.P.** (1987). *Geografyia turizmu [Geography of tuorism]*. Kyiv: Higher schoul, p. 208 [in Ukrainian].

4. **Muhina L.I.** (1998). *Tehnologicheskaya otsenka prirodnykh kompleksov* [Technological estimation naturel kompleksis]. Moscow: MGU, p. 187 [in Russian].
5. **Maslyak P.O.** (2010). *Rekreatsionnaya geografiya* [Recreation geografyi]. Kyiv: Libra, 2010, p. 397 [in Ukrainian].
6. **Shitchenko P.** (2003). *Prikladna fisichna geografiya* [Prikladna fizichna geografiiya]. Kyiv: Libid, p. 343 [in Ukrainian].

Анотація.

Моїсеєва Н.І., Кобченко Ю.Ф., Захаров Д.А. Метод оцінювання у рекреаційній географії.

Оціночний підхід до рекреаційних досліджень розглядається на двох рівнях - науково-теоретичному та навчально-практичному. У першому аналізуються питання розвитку теорії рекреаційної географії, у другому – обґрунтований раціональний комплекс методів рекреаційного оцінювання, що дає можливість запроваджувати рекреаційні заходи, планувати їх проведення, а також розробити рекомендації для організації відпочинку у регіонах з відповідними природними умовами.

Ключові слова: Оціночний метод, природні умови, рекреаційна географія, комплекс методів, рекреаційне оцінювання.

Аннотация.

Моисеева Н.И., Кобченко Ю.Ф., Захаров Д.А. Метод оценивания в рекреационной географии.

Оценочный подход к рекреационным исследованиям рассматривается на двух уровнях - научно-теоретическом и учебно-практическом. В первом анализируются вопросы развития теории рекреационной географии, во втором – обоснованный рациональный комплекс методов рекреационного оценивания, который дает возможность планировать рекреационные мероприятия, их проведение, а также разработать рекомендации для организации отдыха в регионах с соответствующими природными условиями.

Ключевые слова: Оценочный метод, природные условия, рекреационная география, комплекс методов, рекреационное оценивание.

Abstract.

Moiseeva N.I., Kobchenko Yu.F., Zaharov D.A. Estimation method in recreational geography.

Estimation approach to recreational research is considered at two levels – scientifically theoretical and study practical. In the first are examines the questions development of theory recreational geography, in the second – well-grounded rational complex of methods of the recreational estimation, with enables us to plan recreational arrangement, carry out it and to develop recommendations for the organization of rest in the regions with appropriate environmental conditions.

Key words: Estimation method, natural conditions, recreational geography, complex of methods, recreational estimation.